

Проблема забезпечення вільного доступу до інформації в контексті розвитку мережевих технологій

Бібліотеки, інтегруючись у мережеве середовище, використовуючи його інструментарій для надання сучасних послуг користувачам і водночас еволюціонуючи в інформаційні центри, інфополіси, урізноманітнюючи та збагачуючи форми й методи реалізації своєї інформаційної функції, відіграють важливу роль у забезпеченні права людини на вільний доступ до інформації, без чого неможливо вести мову про громадянське суспільство.

Слід констатувати, що провідні бібліотеки України активно використовують можливості мережевих технологій з метою вдосконалення форм інформаційно-бібліотечного обслуговування користувачів, надання доступу до своїх фондів і різноманітних інтернет-ресурсів.

У Facebook, «Однокласниках», «ВКонтакте» представлено кілька десятків українських бібліотек – від національних і державних (наприклад, НБУВ, Публічна бібліотека ім. Лесі Українки, Odessa National Research M. Gorky Library, Державна бібліотека України для юнацтва), провідних ВНЗ (Library of Kyiv Mohyla Academy) й обласних (Херсонська ОУНБ ім. О. Гончара, Тернопільська обласна бібліотека для молоді, Донецька обласна універсальна наукова бібліотека ім. Н. К. Крупської, Луганська обласна універсальна наукова бібліотека ім. А. М. Горького) до міських і сільських. Створені також бібліотечні групи, у яких бібліотекарі обговорюють спільні професійні проблеми, діляться враженнями про конференції, обговорюють останні новини в бібліотечному світі.

Бібліотечні блоги й тематичні персональні сайти дають можливість просувати інформаційні продукти та послуги, стають популярним інструментом поширення інформації з питань бібліотекознавства, розвитку інформаційно-бібліотечних технологій. Серед подібних українських ресурсів можна виокремити: «Бібліотечний гопак» (<http://bibliote4nyj-gopak.blogspot.com>); «Пан бібліотекар» – блог про бібліотечну справу та інформаційні технології (<http://panbibliotekar.blogspot.com>); «Бібліотечний автобан» (http://bibliote4nyj-autoban.blogspot.com/2011/12/blog-post_14.html); «Могилянська бібліотекарка» – цікавинки зі світу бібліотек і бібліотечних технологій, ресурсів, сервісів, ідей від Т. Ярошенко (<http://kmalibrary.blogspot.com>); «Творчість та інновації в українських бібліотеках» – блог Української бібліотечної асоціації та Центру інформаційних ресурсів Посольства США в Україні (<http://libinnovate.wordpress.com>) та ін.

Видається дуже важливим як для користувача СМ, так і для бібліотек, щоб серед того набору соціальних сервісів, який користувач

налаштовуватиме для своїх потреб, була бібліотека. Із цією метою бібліотека має активно позиціонувати себе в СМ, виконуючи, серед іншого, свою традиційну роль інформаційного навігатора в сучасних ресурсах, наприклад надаючи на своєму сайті посилання на найважливіші з них, готуючи тематичні підбірки найпопулярніших наукових і бібліотечних мереж, блогів, а також розвиваючи свою інформаційну функцію, зокрема трансформуючи її в інформаційно-аналітичну, з виробництвом власної інформаційної продукції, наданням сучасних дистанційних послуг.

Водночас світова і вітчизняна практика демонструє, що бібліотеки можуть бути ефективними центрами доступу населення до урядових документів, на базі сервісів Web2, реалізуюючи право громадянина на доступ до інформації. З 2009 р. у рамках гранту Програми сприяння парламенту України II (ПСП II) за підтримки Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) Українською бібліотечною асоціацією в тісній співпраці з ПСП II започаткована мережа пунктів доступу громадян (ПДГ) до інформації органів державної влади в бібліотеках України. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, активно співпрацюючи з Програмою, через мережу надає громадянам доступ до таких інформаційних ресурсів і публікацій Фонду Президентів України, Національної юридичної бібліотеки, СІАЗ Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, як «Науково-інформаційні ресурси про президентів та інститут президентства», онлайнві інформаційні ресурси Фонду Президентів України, «Україна у відгуках зарубіжної преси», «Громадська думка про правотворення», «Конституційна Асамблея» тощо.

Станом на 14 червня 2013 р. ПДГ діють у 865 бібліотеках, створюючи мережу ПДГ, яка охоплює всі регіони України¹.

Соціальні медіа є ефективним інструментом інтеграції бібліотеки в глобальний інформаційний простір, одним з інструментів формування й розвитку електронного самоврядування, інших елементів громадянського суспільства. Розвиток мережі Інтернет і соціальних медіа визначально впливає на формування нової якості відносин особи й соціуму, становлення нового типу культури – інтернет-культури. Бібліотека як складова механізму формування цієї культури й забезпечення доступу до її надбань відіграє важливу роль у забезпеченні доступу до мережевих ресурсів.

Є підстави говорити про доцільність використання бібліотеками інформаційних ресурсів соціальних медіа як джерела оперативної наукової інформації; платформи для налагодження професійних зв'язків, реклами й

¹ Проект GLORIA. – Режим доступа: <http://gloria-project.eu/2013/04/intro-ru>.

просування своїх послуг і продукції, організації наукових дискусій та обміну ідеями тощо; для утворення системних корпоративних зв'язків між бібліотеками на шляху до організації виробництва спільних синтезованих інформаційно-аналітичних продуктів і створення єдиного інформаційно-бібліотечного простору з метою забезпечення прав громадян на інформацію. Також важливо активніше використовувати в практиці бібліотечної інформаційно-аналітичної діяльності готові технологічні рішення, що їх надають соціальні медіа: від організації опитувань, ведення бібліотечних блогів до чат-обслуговування, які мають сприяти налагодженню оперативного зворотного зв'язку з користувачем.

Ряд напрямів взаємодії бібліотек і СМ розширюють можливості обох сервісів, але при цьому бібліотека отримує додатковий канал реалізації своїх стратегій, популяризації послуг бібліотеки, особливо дистанційних, й інструмент поширення інформації з бібліотекознавства, розвитку бібліотечно-інформаційних технологій. Насамперед постійних маркетингових, організаційних зусиль потребує реалізація потенціалу інтеграції бібліотек у світовий інформаційний простір через СМ. При цьому важливо організувати вивчення тенденцій розвитку ринку інформаційних послуг, можливості впровадження їх у бібліотеці для забезпечення доступності інформації – найважливішого завдання бібліотек.

Сьогодні ні в кого не викликає сумнівів те, що бібліотечні ресурси повинні стати доступнішими. Адже підвищення рівня доступності інформації підвищить і роль бібліотек як стабілізуючого соціального чинника, що забезпечує соціальну безпеку, соціальну стійкість, вирівнює інформаційні можливості різних категорій населення². У цій ситуації бібліотекам необхідно спрямувати свої зусилля насамперед на:

- мінімальне обмеження прав користувачів на інформацію;
- забезпечення глобального доступу до ресурсів і забезпечення ефективного доступу до інформації, актуальної для розвитку нації й держави в умовах розвитку глобалізації;
- спільне створення і використання ресурсів (бібліотек, музеїв, архівів);
- посилення ролі довідкового обслуговування, що допомагає виявити й отримати доступ до потрібного ресурсу;
- створення та надання сервісів для використання мобільних пристроїв як для пошуку інформації, звернень для отримання віртуальних послуг, так і для скачування електронних ресурсів;
- продукування нових віртуальних послуг для розширення доступу;

² Дворкина М. Библиотечное обслуживание: новая реальность. – М.: Профиздат, 2003. – 44 с.

- надання декількох варіантів доставки для всіх категорій користувачів ³.

Як справедливо зауважує В. Монахов, бібліотека чим далі тим більшою мірою повинна перетворюватися зі складу минулого в лабораторію або фабрику з виробництва майбутнього ⁴.

Соціальна цінність інформації та знань багато в чому визначається масштабом їх використання. У свою чергу, масштаб використання інформації й знань залежить від ступеня їх загальнодоступності та відповідної суспільної потреби. Загальнодоступність ресурсів у наші дні – залежна похідна величина від двох основних чинників: обсягу їх оцифрування, а також наявності належної організаційно-правової бази ефективного доступу до таких ресурсів.

Створюючи електронні бібліотеки, використовуючи мережеві інформаційні ресурси, оцифровуючи літературу чи виставляючи її на сайт, бібліотеки стикаються саме з проблемою недосконалої правової бази. У зв'язку з цим А. Холіна, І. Тюльченко справедливо вважають помилковим твердження, що створення електронних бібліотек не порушує нічиїх прав. Чинний закон про авторське право надає певні пільги щодо використання творів бібліотеками, зокрема бібліотека має право без дозволу автора та без виплати йому гонорару здійснювати репрографічне відтворення, тобто репродукування, під яким розуміється відтворення шляхом фотокопіювання або за допомогою інших технічних засобів, інших, ніж видання. Проте ця норма аж ніяк не дає змоги ні оцифрувати (відтворювати) твір, ні розміщувати твір на сайті, зазначають автори ⁵.

Використання мережевих технологій у науці й освіті, розширюючи можливості вільного доступу до інформації, далеко не вперше в історії людства актуалізує проблему забезпечення прав інтелектуальної власності. Як відомо, процеси глобалізації ринку науково-інформаційних ресурсів і формування світових видавничих монополій призвели до появи кризових ознак в академічній галузі. За таких умов учені провідних країн світу в альянсі з академічними бібліотеками єдиним фронтом почали вдаватися до масових антимонопольних дій, головною серед яких став рух за відкритий доступ до результатів наукових досліджень.

³ Серова О. Обеспечение доступности информации – важнейшая задача библиотек // *Бібл. вісн.* – 2012. – № 5. – С. 4, 5, 7.

⁴ Монахов В. Н. Авторское право как фактор становления библиотечного дела 2.0. Есть ли шанс для гармонии? // *Рос. ассоц. электрон. б-к.* – Режим доступа: http://www.aselibrary.ru/digital_resources/digital_resources69/digital_resources6970/digital_resources69703797.

⁵ Холіна А. Г. Проблеми захисту інтелектуальної власності в Інтернеті. – Режим доступу: <http://masters.donntu.edu.ua/2012/fknt/kholina/library/article4.htm>.

Поштовхом до поширення ініціативи та перетворення її на масову став так званий «бунт учених» проти зростання цін на наукові журнали, у результаті якого бібліотеки змушені були скорочувати передплату, оскільки їхній бюджет не встигав за здорожчанням видань. В основі «бунту» лежало усвідомлення вченими того факту, що вони пишуть статті, редагують і реферують їх, потім заради наукового спілкування передають їх видавництвам для опублікування. Останні ж своєю ціновою та ліцензійною політикою створюють перешкоди для обміну знаннями, порушуючи цим самим «неписаний договір з науковим співтовариством» – видавці несуть відповідальність за доступність наукових доробків для всієї наукової спільноти, чим сповільнюють прогрес науки і, урешті-решт, завдають шкоди всьому суспільству⁶.

У результаті було висунуто ідею, що Інтернет дає вченим можливість обійтися без комерційних видавництв, завдяки розміщенню повідомлення про результати своїх досліджень на сайтах організацій, наукових об'єднань чи навіть особистих сайтах. Висловлювався також аргумент, що більшість досліджень фінансується державним коштом, переважна частина передплати на періодичні видання для установ (через бібліотеки) теж сплачується державою. Відповідно, урядові органи кожної держави не лише мають право, а й зобов'язані втрутитися й вимагати від авторів зробити доступними у відкритому доступі свої статті, якщо вони виконані як дослідження, що фінансуються державним коштом. Це ж стосується й університетів, які можуть висувати відповідну вимогу до своїх штатних співробітників, якщо дослідження виконане в межах планів закладу, у лабораторіях закладу (навіть у межах гранту чи проекту, що не фінансується державою)⁷.

У наш час дедалі впливовішим чинником, що формує як вітчизняний, так і світовий культурний, правовий і політичний порядок денний, стає вимога забезпечення максимально відкритого доступу до різноманітних видів і форм значущої інформації та до знань як суспільного надбання.

Відкриваючи Туніський етап Всесвітнього саміту з інформаційного суспільства (2005 р.), тодішній Генеральний секретар ООН К. Аннан, назвавши ресурси інформації та знань «мостами в краще життя», закликав усі зацікавлені сторони проявити волю до того, щоб вони стали «доступними для всіх». Без відкритості, без права на пошук, отримання та обмін інформацією

⁶ Davidson K. Bay Area leads revolt against scientific journals. Scientists call for boycott, launch open-access project // SF Gate. – Monday, 27 October 2003. – Mode of access: <http://www.sfgate.com/cgi-in/article.cgi?f=/c/a/2003/10/27/MNGAM2J9L11.DTL>.

⁷ Інтеграція України у світове співтовариство в контексті розвитку бібліотечних інформаційних технологій / [О. С. Онищенко, Л. А. Дубровіна, В. М. Горючий та ін.]; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2011. – С. 57.

та ідеями за допомогою будь-яких засобів їх поширення та незалежно від кордонів інформаційна революція не відбудеться, а інформаційне суспільство, яке ми сподіваємося створити, виявиться мертвонародженим, підсумував він у своєму вступному слові ⁸.

В експертному середовищі висловлюється думка, що соціальні медіа значно розширюють можливості вільного доступу до інформації. Технологія мережі BitTorrent докорінно змінила ідеологію обміну інформацією в Інтернеті і є відповіддю на намагання відстояти права на *copy right*, тобто на інтелектуальну власність. На думку О. Прогнімака, з цієї точки зору соціальні мережі в Інтернеті треба розглядати не тільки як сучасні комунікативні технології створення соціального капіталу, а і як мережеві структури для використання зростаючого запасу глобального знання, його адаптації до виникаючих потреб, а також для отримання нових знань і технологій та їх ефективного обміну. У процесі формування соціального капіталу відбувається перенесення індивідуальних знань у внутрішньомережеві знання і їх закріплення в базі даних мережі, що надає можливості їх широкого використання всіма учасниками мережі в режимі «відкритого коду», яке визначається юридичним поняттям *copy left*, на відміну від *copy right*. У такому контексті режим відкритого коду перетворюється на режим відкритих інновацій ⁹.

Тобто до мереж як віртуального явища треба поставитися з позиції концепції «точок зростання», що надають імпульс розвитку всій соціально-економічній системі. Слід скористатися тим, що розвиток соціальних мереж – це реальна можливість забезпечити перетворення ресурсу соціальних мереж на капітал, який можна використати в найефективнішій формі, забезпечуючи сталий розвиток суспільства на інноваційній основі.

Отже, з одного боку, мережеві технології, соціальні медіа дають можливість інтенсивного обміну інформацією, знаннями, науковими проектами, навчальними програмами, інтелектуальними, організаційними, кадровими ресурсами.

З іншого боку, у світі точаться судові війни з проблем захисту прав інтелектуальної власності та застосовуються санкції проти окремих компаній і цілих країн. Нещодавно управління торговельного представника США після тривалої перерви знову визначило Україну як єдину у світі

⁸ Монахов В. Н. Авторское право как фактор становления библиотечного дела 2.0. Есть ли шанс для гармонии? // Рос. ассоц. электрон. б-к. – Режим доступа: http://www.aselibrary.ru/digital_resources/digital_resources69/digital_resources6970/digital_resources69703797.

⁹ Прогнімак О. Д. Соціальні мережі як ресурс розвитку інноваційних процесів в інформаційному суспільстві. – Режим доступу: www.nbu.gov.ua/portal/Soc/st_15.pdf.

«пріоритетну» країну, у якій найбільше порушуються права інтелектуальної власності. Управління визначило три головні галузі порушень інтелектуальних прав в Україні: несправедливе й непрозоре адміністрування в системі товариств, які збирають відрахування за використання інтелектуальної власності та передають їх правовласникам у США й деінде; широко розповсюджене (і визнане) використання нелегального програмного забезпечення урядовими установами в Україні; відсутність використання дієвих заходів для боротьби з поширеним порушенням авторських і суміжних прав в Інтернеті ¹⁰.

З чим пов'язані складнощі в регулюванні відносин інтелектуальної власності в мережі Інтернет?

По-перше, з масовістю суб'єктів, користувачів Інтернету. З одного боку, суб'єкт, наприклад, авторського права на літературний твір за допомогою Інтернету отримує додатково можливість ознайомити публіку зі своїм романом чи повістю і прорекламувати їх. Але, з іншого боку, важче виявити того користувача, який порушує авторські права та притягнути його до відповідальності.

По-друге, зазначимо, що право інтелектуальної власності являє собою право особи на результат інтелектуальної і творчої діяльності, до якої можна віднести літературні твори, виконання, комп'ютерні програми, товарні знаки тощо. За великим рахунком, весь Інтернет є результатом інтелектуальної діяльності, і його контент, наповнення, розміщені в ньому матеріали підлягають захисту з боку держави. А це – «гігантська павутина відносин, яка одночасно охоплює сотні мільйонів осіб і творів» ¹¹.

По-третє, Інтернет є поняття екстериторіальне, що призводить до неможливості чітко визначити юрисдикцію держави, яка б опікувалася, гарантувала й захищала право інтелектуальної власності.

По-четверте, ініціатива в маніпулюванні об'єктами інтелектуальної власності в мережі належить не автору (власнику авторських прав), а користувачу, до того ж абсолютно анонімному.

Ці проблеми найбільше стосуються саме авторських і суміжних прав. Швидкість обігу об'єктів авторського права й масовість відносин у вказаній сфері зумовлює необхідність більш гнучкого механізму використання та

¹⁰ К. Грищенко: «Україна залишається на позиції необхідності забезпечити ефективний захист прав інтелектуальної власності». – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/24974753.html>.

¹¹ Долженко К. Реалізація і захист права інтелектуальної власності в Інтернеті. – Режим доступу: http://www.legalclinic.com.ua/load/realizacija_i_zaxist_prava_intelektualnoj_i_vlasnosti_v_interneti/1-1-0-96.

захисту вказаних об'єктів у мережі Інтернет. Міжнародна спільнота знайшла шлях вирішення вказаних проблем через вільні ліцензії, які набувають поступового поширення і в українському суспільстві, але поки що не визнані державою.

У Рекомендаціях Державної служби інтелектуальної власності України щодо застосування вільних публічних ліцензій на використання об'єктів авторського права і суміжних прав вільна публічна ліцензія визначена як загальнодоступний договір приєднання, що надає особі, яка приєдналася до такого договору, безоплатний дозвіл на використання об'єкта авторського права та/або суміжних прав певними способами на умовах, визначених ліцензією. Правовласник надає дозвіл лише за умови прийняття умов ліцензії. Передбачається, що, використовуючи будь-які права, вказані в ліцензії, особа прийняла умови ліцензії і погоджується дотримуватися їх.

Вільні ліцензії не суперечать авторському праву, а саме використовують термінологію законів про авторське право, діють на підставі цих законів і застосовуються тільки до творів, до яких застосовується захист авторським правом. Світу відомі вільні ліцензії, за якими поширюються комп'ютерні програми: Apache Software License, Affero General Public License, Mozilla Public License та ін.

Європейська комісія у 2007 р. створила і схвалила ліцензію European Union Public License (англ.) v1.0 (EUPL v1.0). Європейський Союз заявив, що його ліцензія є першою ліцензією open source, яка випущена міжнародним керівним органом. За допомогою створення ліцензії для програмного забезпечення, яка враховує право Європейського Союзу, ЄС також хотів би розвіяти правову невизначеність, реальну або уявну, щодо інших ліцензій open source, як, наприклад, GNU General Public License. Третьою метою цієї ліцензії є створення ліцензії open source, доступної на 22 офіційних мовах Європейського Союзу та відповідної існуючим законам про авторське право кожної з 27 держав-членів Європейського Союзу¹².

Видачею ліцензій на літературні, аудіо- і відеоматеріали сьогодні займається американська неприбуткова організація Creative Commons. Як зазначає К. Долженко, найбільш дискусійним у науковій літературі є запровадження в українське законодавство саме цієї ліцензії.

Представники Creative Commons пропонують правовласникам розміщувати на творах, що є в Інтернеті, позначку про можливість використання цих об'єктів певними способами, передбаченими в спеціальних

¹² Свободная лицензия. – Режим доступа: <http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B2%D0%BE%D>.

ліцензіях. Сама ліцензія, за ідеєю розробників, має три шари: власне юридичний текст із чітким визначенням прав і обов'язків сторін ліцензійного договору, перероблений текст для пересічного користувача Інтернету (більш стислий і менш формалізований) і останній шар – як код для зчитування комп'ютерними програмами (CC Rights Expression Language).

У світі, в Україні зокрема, діє режим, за яким усі авторські права захищені. Creative Commons пропонують систему «деякі права захищені». Правовласник самостійно визначає, які правомочності передавати в користування інтернет-спільноти. Відповідно до цього критерію, виділяють шість типів ліцензій.

1. Attribution CC BY (атрибуція – зазначення авторства). Є найбільш дозвоільною з усіх пропонованих ліцензій. Приєднавшись до цього договору, користувач набуває право копіювати, поширювати, передавати іншим особам вказаний твір, створювати похідні від цього твору з метою пристосування до власних завдань і навіть використовувати твір у власних цілях, але з обов'язковою умовою – вказувати ім'я автора.

2. Attribution-ShareAlike (атрибуція – із збереженням умов) CC BY-SA. Ця ліцензія надає такий самий перелік прав, що і попередня, але, крім зазначення авторства, вимагає від користувача у разі зміни твору, використання його як основи для іншого розповсюджувати новий твір лише на тих самих умовах і за такою самою ліцензією, що і перший твір.

3. Attribution-No Derivs (атрибуція – без похідних творів) CC BY-ND. Ця ліцензія надає ліцензіату право копіювати, поширювати, передавати іншим особам, використовувати в комерційних цілях об'єкт авторського права за умови вказівки імені автора. Як бачимо, права перетворювати першотвір ліцензіат не має.

4. Attribution-NonCommercial (атрибуція – некомерційне використання) CC BY-NC. Вказана ліцензія надає дозвіл ліцензіату на копіювання, поширення, передачу іншим особам твору, його зміну, пристосування до власних завдань, але забороняє комерційне використання твору. Ім'я автора обов'язкове для зазначення.

5. Attribution-NonCommercial-ShareAlike (атрибуція – некомерційне використання – із збереженням умов) CC BY-NC-SA. За умовами ліцензії дозволяється при вказівці авторства копіювати, поширювати та передавати іншим особам твір, змінювати його (створювати похідні твори), але тільки якщо результат буде поширений за такою або подібною ліцензією. Забороняється використовувати твір у комерційних цілях.

6. Attribution-NonCommercial-NoDerivs (атрибуція – некомерційне використання – без похідних можливостей). Вказана ліцензія містить

найбільшу кількість заборон. За допомогою цієї ліцензії можна лише поширювати, копіювати, передавати іншим особам твір із зазначенням авторства.

Кожна з ліцензій працює в усьому світі та триває протягом терміну дії авторського права на твір. Правовласник, надаючи ліцензію на використання твору, бере на себе обов'язок не застосовувати технологічних засобів обмеження доступу інших людей до твору.

Але ліцензії Creative Commons суперечать українському законодавству, передусім у зв'язку з тим, що передача майнових прав здійснюється за авторським договором, який укладається лише в письмовій формі за наявності підпису. Ліцензії ж не передбачають механізму підписання. Таким чином, згадувані ліцензії на сьогодні законом в Україні не визнаються. Головним чином, така ситуація зумовлена неготовністю українського законодавства сприймати електронні тексти ліцензій і посилання на такі тексти на веб-сторінках, де автори розміщують свої твори, чи навіть електронні тексти ліцензій, включені до дистрибутивів програмного забезпечення, як підтвердження факту надання правовласником користувачам певного обсягу прав.

В умовах тотального комп'ютерного піратства українське законодавство позбавляє користувачів можливості на законних підставах використовувати легальні програмні продукти та інший контент. Наприклад, по-суті, відсутні правові підстави використовувати операційну систему Linux, матеріали «Вікіпедії», які в переважній більшості надаються саме на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-Share Alike або найбільшого у світі архіву цифрових зображень Flickr, на якому на сьогодні міститься понад 146,5 млн зображень, наданих авторами на умовах ліцензій Creative Commons. Google Inc. розробив вільну операційну систему для мобільних пристроїв Android, браузер Mozilla встановлений мільйонами користувачів по всьому світу тощо. Хоча фахівці сподіваються, що ситуація зміниться¹³.

Водночас, на думку німецького експерта З. Нус¹⁴, можливість несанкціонованого скачування даних з мережі існуватиме паралельно й надалі. Якою б надійною не була технічна перепона, її все одно здолають, а заборона копіювання в межах однієї держави не матиме ефекту через

¹³ Долженко К. Реалізація і захист права інтелектуальної власності в Інтернеті. – Режим доступу: http://www.legalclinic.com.ua/load/realizacija_i_zakhist_prava_intelektualnojji_vlasnosti_v_interneti/1-1-0-96.

¹⁴ Нус З. Боротьба навколо копірайту: Суперечка про інтелектуальну власність / пер. з нім. О. Ведров. – Режим доступу: <http://commons.com.ua/?p=14234>.

глобальне поширення Інтернету. Урешті-решт усе зведеться до того, що різні моделі співіснуватимуть і далі.

Поки набагато потужніші видавці почасти успішно любують консервативну стратегію, а почасти просувають комерційні пропозиції, авторам залишається прислухатися до поширеної поради: зануритися, нарешті, у вільну конкуренцію та зі знанням справи продавати себе в мережі. В Інтернеті вже є такі портали для самопродажу в обхід традиційних видавців, хоча вони й не обов'язково пов'язані з «вільними даними».

Таким чином, у культурному полі Інтернет веде до серйозної трансформації як способів виробництва й споживання, так і змісту творів. Відтепер не (тільки) великі реалізатори та видавці вирішують, хто має вийти на ринок й отримати велику увагу, а й об'єднання авторів. Можливо, завдяки цьому культурний ландшафт стане різноманітнішим, деякі зайві посередники зникнуть, деякі митці, які в «нормальний спосіб», можливо, і не пройшли б крізь «голкеве вушко», стануть відомішими. Проте нові медіа не ведуть до зняття напруження між «відкритим» і «закритим» виробництвом знання. Адже штучне обмеження доступу й надалі залишається основною передумовою суспільства, орієнтованого на товарне виробництво. Один сектор сам по собі тут не може повністю уникнути загальних правил. Інакше кажучи, засадничі конфлікти залишаться. Зрештою, це знають усі учасники дебатів про інтелектуальну власність. Тому вони мають рацію, постійно говорячи про «баланс» інтересів, а не про подолання конфлікту інтересів.

Покаже в цьому контексті рішення прийняв нещодавно Європейський суд справедливості у справі «SABAM проти Netlog», яке відображає погляд суду на баланс інтересів гравців у сфері інтелектуальної власності.

SABAM, організація колективного керування авторськими правами бельгійських авторів, композиторів і видавців, подала позов про порушення прав інтелектуальної власності проти соціальної мережі Netlog до бельгійського суду. Представники SABAM вимагали від суду зобов'язати адміністрацію Netlog запровадити технічну систему фільтрування контенту, яка б ідентифікувала музичні твори й давала можливість правовласникам блокувати їх неправомірне використання. Бельгійський суд звернувся до Європейського суду справедливості за роз'ясненнями застосування законодавства ЄС у цій ситуації.

Європейський суд справедливості у своєму рішенні в основних рисах повторив аргументацію дещо давнішої схожої справи «Scarlet проти SABAM». Слід зауважити, що, на відміну від соціальної мережі Netlog, яка зберігає інформацію на своїх серверах, Scarlet є інтернет-провайдером, який надає доступ до мережі Інтернет. Проте рішення суду не загострювало уваги

на цій відмінності, вказуючи, що і стосовно соціальної мережі, яка зберігає файли, відповідно до Директив ЄС не можуть бути застосовані вимоги загального моніторингу контенту.

Суд присвятив особливу увагу питанню балансування інтересів користувачів соціальної мережі, адміністраторів соціальної мережі та правласників і зазначив, що засоби захисту інтелектуальної власності мусять бути збалансованими відносно основних прав людини, які зазнають порушення внаслідок необґрунтованих обмежень задля такого захисту, як, наприклад, право на свободу інформації. Суд також звернув увагу, що запровадження системи фільтрації за рахунок власних коштів надавача інтернет-послуг означатиме порушення його свободи ведення підприємницької діяльності, тобто захист інтелектуальної власності не може порушувати інших прав людини¹⁵.

Тож усім зацікавленим у вільному поширенні інформації не залишається нічого іншого, як посилити права авторів, робить висновок З. Нус. На думку експерта, потрібно зменшити реальний дисбаланс можливостей впливу між авторами і видавцями. По-перше, потужних видавців треба змусити вступити в переговори про вищі та, урешті-решт, обов'язкові ставки винагород. По-друге, варто було б розширити систему загальних внесків: наприклад, для легалізації скачування з Інтернету можна було б запровадити загальний податок на широкопasmовий Інтернет, що вже й справді обговорюється як «абонемент на культуру».

Фактично вже існують альтернативи, адже якраз у мережі не бракує самоорганізованих, вільних проектів, де співпрацюють споживачі та виробники без будь-якого тиску потреби отримувати прибуток чи утримуватися на ринку. Наприклад, на порталі keimform.de уже протягом багатьох років обговорюють, наскільки виробництво вільного програмного забезпечення та commons може правити за модель для всього суспільства.

А. Холіна й І. Тюльченко пропонують створити власну модель цивілізованого ринку інтелектуальної власності в українському секторі мережі Інтернет. Основою її мають стати своєрідні копірайт-центри, що займатимуться видачею ліцензій на використання творів, матимуть власну базу даних і контролюватимуть отримання авторами винагороди. Отож особа чи організація, що хоче отримати право на використання певного авторського твору, може звернутися до цього центру, який, у свою чергу, контактуватиме з авторськими товариствами. Але реалізація такої системи

¹⁵ Розширення простору кооперації // УЦПДІВІТ «Гелікон». – Режим доступу: <http://creativeintellect.net/news/ip-protection-must-not-violate-human-rights>.

неможлива без створення всесвітньої бази даних та обміну інформацією на державному рівні. Над розробкою загальної мережі, що дасть можливість країнам використовувати єдину пошукову стратегію та обмінюватися інформацією, уже працюють патентні відомства США, Японії та ряду країн Європи.

У Росії розглядають у найближчому майбутньому можливість створення веб-депозитарію – спеціалізованого архіву для об'єктів інтелектуальної власності, що розміщені в електронному вигляді в мережі Інтернет. Це дасть можливість автору у випадку виникнення суперечки підтвердити свої права на твір (*Соціальні мережі як чинник розвитку громадянського суспільства: [монографія] / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.]; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2013. – С. 153–165).*